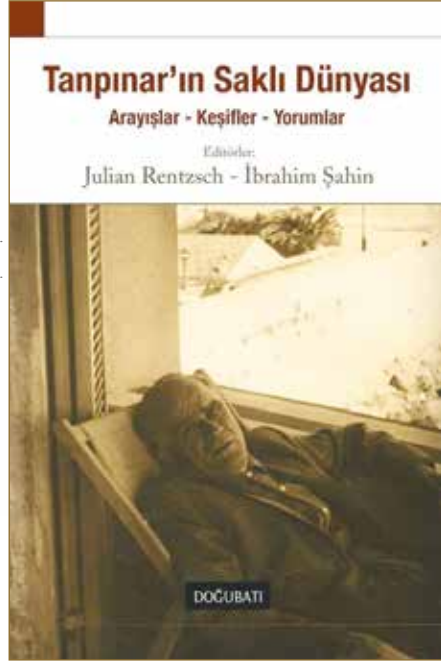

TANPINAR'IN SAKLI DÜNYASI

Tuğrul ALİYEV

Son yıllarda Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine yapılan çalışmaların, geçen yıllara nazaran arttığı görülmektedir. Tanpınar gibi bir estetin poetikasını anlamak ve anlamlandırmak adına son yıllarda yapılan çalışmalar, “Tanpınar eleştiri literatürü” açısından önemlidir. Yine yakın zamanda İbrahim Şahin’in Tanpınar’ın arşivde kalan müsveddelerini ve bir şekilde kitaplarına girmemiş çeşitli dergilerde unutulmuş yazılarını yayımlaması, “Tanpınar eleştiri literatürü”ne ciddi katkılar sağlamıştır.

2012 tarihinde İbrahim Şahin, *Haz ve Günah: Bir Tanpınar Yorumu* adlı çalışmasıyla Tanpınar’ın sanatını ve eserlerini hermoneytik, yapısalcı ve disiplinler arası birçok metot ile yeni baştan ele almıştır. Bu çalışma beraberinde, 1961 yılından günümüze Tanpınar sanatı üzerine yapılan çalışmaların oluşturduğu kısmen kısırlaşmış ve modası geçmiş eleştiri literatürünü değiştirmiş ve yeni bir “Tanpınar eleştiri literatürü” kazandırmıştır. *Haz ve Günah*, Türk Akademisindeki modern eleştiri anlayışının dönüm noktasına ait bir eserdir. 2012 yılından sonra da modern eleştiri anlayışıyla Tanpınar

Tanpınar'ın Saklı Dünyası, Editörler: Julian Rentsch - İbrahim Şahin, Doğubatı Yayınları, 2018

sanatı üzerine yapılan incelemeler devam etmiştir. 2018’in Şubat ayında Doğu Batı Yayınlarından çıkan, Julian Rentsch ve İbrahim Şahin editörlüğünde hazırlanan *Tanpınar'ın Saklı Dünyası: Arayışlar - Keşifler - Yorumlar* adlı çalışma; yukarıda bahsedilen modern “Tanpınar eleştiri literatürü”nün yeni bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Kitap, 412 sayfa olup birbirinden farklı 16 yazıdan müteşekkildir. Kitapta ayrıca editörlerin de birer yazısı bulunmaktadır. Geriye kalan yazarlar ise hem Türk akademisinden hem de Avrupa’nın çeşitli üniversitelerinde görev yapmakta olan akademisyenlerden oluşmaktadır. Thomas Bleicher, Martin A. Hainz, Michael Hofmann,

ve Julian Rentsch gibi yazarlar, Tanpınar sanatını Batılı kaynak ve disiplinlerle yeniden ele alarak incelemişlerdir.

“Tanpınar’ın Saklı Dünyası” ile kastedilen husus, hiç şüphesiz, Tanpınar’ın hayatı sanatı ve eserleri hakkındaki yorumların konvansiyonelleşmiş biçimiyle ilgilidir. Bu konvativ yorumlar, Tanpınar sanatındaki birçok hususun gözden kaçmasına ve âdeta onun poetik dünyasının “saklı” hâle gelmesine sebep olmuştur. Tanpınar sanatının yeniden kavranması için bu konvansiyonel yorumlardan sıyrılmak ve yeniden arayış/keşfe yönelmek şarttır. Kitaptaki, “Tanpınar’ın Eserlerinde Ortak Motifler”, “İkondan Kanona”, “Epistemofil Tanpınar” gibi birbirinden farklı yazılar, Tanpınar sanatını yeni bir eleştiri literatürüyle araya/keşfe ve yoruma yönelmiştir.

Besim F. Dellaloğlu, Armağan Ekiçi, Murat Gülsoy, Süreyya İlkılıç, Emel Kefeli, Mustafa Kurt, Mehmet Narlı, Hayrettin Orhanoglu, Şaban Sağlık, Abdurrahman Saygılı, Özgür Taburoğlu ve İbrahim Şahin, yazılarıyla kitapta yer alan diğer araştırmacılarıdır.

Tanpınar’ın Kanonlaşma Süreci

Kitapta Besim Dellaloğlu, “İkondan Kanona” başlıklı yazısıyla “Tanpınar’ın Türkiye macerasını” ele alır. Tanpınar’ın Türk edebiyatı ve Türk okuru için kanonsal ölçütünü değerlendirmeden önce, Türkiye’deki hem siyasal hem de kültürel “hava”ya dikkat çeken Dellaloğlu; yazının ilerleyen kısmında, Tanpınar eserlerinin ve sanatının Türk edebiyatı, Türk okuru ve Türk düşüncesinde yerini sorgular.

Aslında *Tanpınar’ın Saklı Dünyası*, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın kanonlaşma evresi üzerine odaklanılmış bir çalışmadır. Çalışmanın “Önsöz”ünde İbrahim Şahin ve Julian Rentsch, hem Türk hem de Dünya edebiyatları açısından Tanpınar’ın kanonsal ölçüğünün muayyen edilmediğinden bahsederek Tanpınar’ı hem kendi geleneğinde hem de dünya edebiyatı içerisinde değerlendirirler. “Dünya edebiyatı” kavramının, eleştiri literatüründeki üç örneğini vererek bu üç örneği Tanpınar poetikası ile bağdaştırmışlardır:

19. yüzyılın ilk yarısından başlayarak gittikçe yaygınlık kazanan *dünya edebiyatı* kavramı çeşitli kullanım farklılıkları gösterir. Kimi kez bütün toplumların ve dönemlerin edebi ürünlerini kapsarken, bazen de “en önemli” olduğu iddia edilen edebi eserler için kullanılır: başka deyişle, her kültürlü insanın okuması gerektiği düşünülen eserlerdir bunlar. (...) Üçüncü olarak da dünya edebiyatı kavramı, çeşitli edebiyatların ulusal sınırları aşan diyaloguna atıf yapar.

“Ahmet Hamdi Tanpınar yukarıda anılan her üç anlayışa göre de dünya edebiyatı mertebesinde bir yazar sayılır” diyerek Önsöz’ün devamında, Tanpınar’ın sanatı ve eserlerine ilişkin yorumlar devam eder.

Besim Dellaloğlu yazısında, ayrıca Harold Bloom’un “etkilenme endişesi” kavramından söz eder. Tanpınar’ın etkilenme ve etkileme sürecine ilişkin yorumlarında Dellaloğlu; onun Türk edebiyatı içerisindeki etkileme biçimini, “İkondan Kanona” doğru evrimle

süreci olarak izah eder. Kanon, tam anlamıyla simgesel okuma/algılama/tasnif etme biçimidir. Kanon, kutuplaşmış bir görüngünün arasından sıyrılmadır: Bu bakımdan Tanpınar'ı, Türkiye bazında ele alırsak, birkaç açıdan değerlendirmemiz gerekir. “Bugün Türkiye’de nesillerin beraberce okuduğu beş kitap bulamayız.” diyen Tanpınar'ın kendisinin de dünya edebiyatı kavramı hakkında hem bilgisinin hem de endişelerinin olduğunu görürüz fakat kanonsal olma/kanon olma ya da kanonlaşma durumu her toplumda her kültürde ve her edebiyatta aynı şekilde bir süreç ile ilerlemez. İster Terry Eagleton ister Northrop Frye isterse de Harold Bloom gibi Batılı araştırmacılar, kanonlaşma/kanon olma evresini kendi bakış açıları ile yorumlamışlardır. Her üç eleştirmenin de ortak kanaatlerinden biri ve Türk edebiyatı içerisinde düşünürsek en kuvvetli olanı, bağlı olunan kültürün eleştirmenlerinin fenomenleştirme faaliyetleridir. Bir yazarın eserlerinin çok satanlar listesinde bulunması, onun her açıdan kanonsal bir yazar olduğunu savunmamız için yeterli olmasa gerek yani her eleştiri ve eleştirmen toplusu, belli bir yazar etrafında belli bir müddetten sonra, ortak bir eleştiri literatürü yaratmış olurlar. Bu ortak eleştiri literatürü ise fenomenleştirilen yazarı ve eserlerini yeni bir bakış açısıyla yorumlamayı engeller. Türkiye’de, 1962 yılından bu yana Tanpınar üzerine yapılmış birçok çalışma benzeri bir biçimde tekrardan ibarettir. Başka bir ifade ile benzeri bir okuma ve yorumlama biçimi, belli bir zamandan

sonra hem kısır bir eleştiri literatürü hem de kanonsal hiyerarşiden yoksun bir poetika üretmiş olur fakat son yıllarda Tanpınar üzerine yeni bakış açısı, yeni kaynaklar ve yeni çalışma disiplinleri ile yapılan çalışmalar, yeni bir “Tanpınar eleştiri literatürü” oluşturmaktadır. Besim Dellaloğlu yazının devamında, “kanonların mahallî olduğu yerde, edebiyatın ideolojiye indirildiği bir zeminde” Tanpınar gibi bir estetin eserlerinin neden ve niçin kanonlaşmadığını doğru bir tespitle izah etmiş olur. Dellaloğlu, ayrıca Türkiye’de Tanpınar üzerine yapılmış çalışmaların listesini de hazırlayarak makalede belirtmiştir.

Tanpınar’da “Bilme Arzusu”

İbrahim Şahin, *Haz ve Günah* adlı çalışmasında; Tanpınar sanatındaki en önemli noktanın, bilhassa dili olduğunu belirtmiştir. Yine aynı adlı çalışmada Şahin; Tanpınar sanatını ve Tanpınar’daki düşünce ve dil kabiliyetinin poetikasını iki kısma ayırmış, eserlerini ve biyografik unsurları göz önünde bulundurarak *Huzur*’un yayımlanış tarihinden yani 1948’den önceki poetik dünyası ve sonraki edebiyat algısı gibi önemli bir dönüm noktası belirlemiştir. Tanpınar’ın 1948’e kadarki poetikası, eserlerindeki tematik yapı ve sistematik beraberlik ve bilhassa eserlerindeki dil, bugün klasik Tanpınar dili diye tanımladığımız poetik tutumun toplamı olarak görülmektedir.

İbrahim Şahin, hem *Haz ve Günah* adlı çalışmasında hem de Tanpınar üzerine yazdığı diğer yazılarında; Tanpınar eserlerindeki mutlaklaştırma, soyut olanı somutlaştırma biçimini,

tematik ve biyografik, aynı zamanda poetik bilgiler vasıtasıyla farklı yön-temler ve bakış açıları ile incelemiştir. *Tanpınar'ın Saklı Dünyası*'nda, "Epistemofil Tanpınar" yazısıyla Şahin; Tanpınar metinlerinde görülen bilme arzusunun, dil boyutundaki yansımalarını ve işleyiş mekanizmasını ele alır. Tanpınar'daki "şey"lerin hakikatini görme/bilme arzusunun kaynağını, yine onun metinlerinde ve yorumlarında görülen somut ifadelerle kesinleştiren Şahin; Tanpınar'daki bilme arzusunun, mizacıdan kaynaklı bir mesele olduğunu da vurgulamıştır. Tanpınar metinlerinde görülen birtakım ortak motifler, ondaki epistemofik yönün eserlerine aksetmiş biçimiyle ilgilidir. Tanpınar metinlerinde bilme arzusunun dilsel boyutta zirveye ulaştığını gördüğümüz motifler; aşk, kadın, musiki, gece, rüya, tarih gibi benzeri motifler etrafında şekillenir. Bu motiflerin işlendiği metinler de -eğer Tanpınar'daki dilsel epistemofil bellek nezdinde düşünülürse- sembolik ve alegorik okunmalıdır. Şahin, Tanpınar metinlerinde görülen ortak motiflerin, bizatihi metinlerarası bir ilişki ile okunması gerektiğini ileri sürer ve bu ortak motifleri, metinlerarası bir metot ile inceler. İbrahim Şahin; incelemesine başta *Huzur* romanı olmakla birlikte, "Birinci İkramiye", "Abdullah Efendinin Rüyaları", "Geçmiş Zaman Elbiseleri" ve "Evin Sahibi" gibi hikâyeleri de dâhil eder. Adı geçen metinlerdeki başkarakterlerin benzeri özelliklerini, bu metinlerdeki benzeri motif ve dil oyunlarını, epistemofil kavramı etrafında ele alan Şahin; tezini

esaslandırmak için Michel Foucault'un *Bilme İstenci Üzerine Dersler ve Kelimeler ve Şeyler* adlı çalışmalarından yararlanmış. Makalede iki başlık yer alır: Birincisi, "Tanpınar'ın Bilme ve Bildirme Araçları: Dil Oyunları"; ikincisi, "İmgenin Halleri". Şahin; birinci başlık içerisinde, Tanpınar'ın epistemofil tarafının köklerini ve kaynaklarını anlatırken ikinci başlık altında, "Evin Sahibi" adlı hikâyeden yola çıkarak Tanpınar'daki bilme arzusunun tükeniş ve parçalanış biçimini tasnif eder.

Tanpınar'da görülen epistemofil biçimin hem 1948 öncesi hem de 1948 sonrası metinlerindeki yansımaları "Epistemofil Tanpınar" makalesinde ele alan İbrahim Şahin'in, bu yazısıyla birlikte modern "Tanpınar eleştirisi literatürü"ne yeni birçok kavram ve kaynağı da dâhil etmiş olduğunu görürüz.

Tanpınar'ın Saklı Dünyası adlı çalışmada, yukarıda bahsettiğimiz konularla birlikte Tanpınar metinlerindeki ortak motifler, mistik ve muhayyel formlar, saat ve sanat, gelenek/mazi/tarih ve parapsikolojik ve metafizik gibi konular da ele alınır. Ayrıca *Tanpınar'ın Saklı Dünyası*'nda, Tanpınar eserlerinin Rilke ve Franz Kafka gibi kanonik yazarlar ile metinlerarası bir yeniden okuması da yapılmıştır.

Şüphesiz güçlü bir sanat eserinin anlamı tükenmez ve bilhassa bu durum, bir edebî sanat eserini kanonsal yapar. Bu bakımdan *Tanpınar'ın Saklı Dünyası*, Tanpınar poetikasına vâkıf olmak için okunması gereken kaynak eserler listesine dâhil olacaktır.